

ХУМАНИЗЪМ, МИНАЛ ПРЕЗ БЕЗДНАТА: ТОМАС МАН И МАРГЬОРИТ ЮРСЕНАР

Асист. Франческа Земярска

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Юрсенар в есето „Хуманизъм и херметизъм у Томас Ман“ (1955 – 1962) улавя възможността през творчеството на Томас Ман да се мисли върху алхимичните превращения на един модерен, „минал през преизподнята хуманизъм“ [*l’humanisme qui passe par l’abîme*]. Тези размишления, а по-късно и нейният роман върху Зенон, „Творение в черно“ (1968), показват дълбока връзка между двамата писатели, доколкото при тях темата за преработката на европейското наследство във време на криза и прекъсване се явява решаваща. Обръщането към една по-класическа форма на романа и отказът от радикален експеримент са част от преосмисляне на един модерен тип хуманизъм, който познава разпада и демоничното, но се стреми да преодолее антихуманистичните тенденции на епохата.

Ключови думи: модерен хуманизъм; Томас Ман; Маргьорит Юрсенар; Зигмунд Фройд; епистола, класически форми; *opus nigredo*

1. Статуи и свещници: класическият дух на Европа, пренесен в Америка

На прага на Втората световна война Томас Ман и Маргьорит Юрсенар напускат Европа. Двата се установяват недалеч един от друг в Америка, но няма сведения някога да са се срещали. През 1938 г. Ман се установява със семейството си в Принстън, улица „Стоктън“ 65, където на 7 октомври пристигат част от мебелите му, пръснати из къщите в Цюрих, Мюнхен и Любек: бюрото за писане, креслото за четене и канделабърът на баба му – всичко подредено, както е стояло в Европа; негов съсед е Алберт Айнщайн (Juers 2011, p. 232). По покана на Грейс Фрик през 1939 г. Юрсенар се премества в Хартфорд, Кънектикът. Вече стана дума, че тя не успява да вземе ръкописите си, но не пропуска да пренесе копие на бюста на Антиной. Поставя го на работната си маса. В един кратък период Ман и Юрсенар си разменят писма, в тях всеки един от двамата писатели изразява колко високо цени творчество на другия. Кореспонденцията им е ярко свидетелство за творческото общение помежду им.

Юрсенар засвидетелства почитта си към Ман, като по повод неговия осемдесети рожден ден публикува есето „Хуманизъм и херметизъм у Томас Ман“,

което излиза непосредствено преди смъртта на немския писател. Там тя преосмисля целостта на неговото творчество, като подчертава залога на един *нов тип хуманизъм* в епоха, в която идеите на хуманизма изглеждат безвъзвратно разрушени. Време, за което Теодор Адорно твърди през 1951 г., че критическата мисъл произвежда само брътвеж: „Културната критика е изправена срещу последния стадий на диалектиката между култура и варварщина: да пишеш поезия след Аушвиц, е варварско ...“ (Adorno 2003, p. 5). А Клаус Ман в статията „Европа в търсене на ново кредо“ призовава интелектуалците към самоубийствена вълна: „Бих искал стотици, хиляди интелектуалци да последват примера на Вирджиния Улф, Ернст Толер, Стефан Цвайг, Ян Масарик“ (Kl. Mann 1949, p. 5). Два месеца след завършването на този текст, на 20 май 1949 г., Клаус Ман сам дава пример и слага край на живота си. В този свят на разпад и руини, на варварство и самоубийства, Томас Ман и Маргьорит Юрсенар търсят начини да запазят нещо от класическия дух на Европа – вместо радикални призиви, те педантично пренасят и пренареждат гръцки статуи и стари свещници върху работните си бюра.

Има и нещо повече от възхита пред немския писател от страна на френската авторка, една по-дълбока връзка. Отвъд изящното ѝ есе отношението към Ман се разкрива в късния ѝ голям роман „Творение в черно“ (1968), който може да бъде четен като творба, написана в пряк диалог с „Доктор Фаустус“ (1947). Юрсенар започва да мисли най-напред върху *творение в черно* [*œuvre au noir*] в „Хуманизъм и херметизъм...“, доколкото „стародавният термин на философите алхимици, подхожда на обрисуваната от Ман картина на разпадане и преобразуване на човешката субстанция“ [dissolutions et des résolutions de la substance humaine] (Yourcenar 1986, p. 236; Yourcenar 1991, p. 186)¹. Така „Творение в черно“ е продължение на същото критическо размишление, но вече със собствено творчески средства. В този смисъл, есето върху Ман не е просто великолепно прозрение върху творчеството му – обговаряне на неговите наративни, хронотопни, езикови, стилистични и тематични особености, но и интертекстуален подстъп към романа за Зенон.

2. Историята на „Хуманизъм и херметизъм у Томас Ман“ (1955 – 1962)

Историята на есето върху Томас Ман е свързано поне с три издания, които свидетелстват, че Юрсенар не спира да мисли и преработва този текст в рамките на десетилетие. През това време бавно назрява идеята ѝ за бездната на Зенон. Най-напред есето се появява през 1955 г. със заглавие „Humanisme de Thomas Mann“ (Yourcenar 1955a) в том, посветен на 80-годишнината на Томас Ман, съдържащ няколко по-дълги текста и над двеста кратки пожелания и автографи от важните автори от съвременната френска сцена. През февруари същата година Томас Ман лично изпраща писмо до Юрсенар, а през август умира, което рязко прекратява тяхното пряко епистоларно общуване.

Грейс Фрик се заема да преведе есето на английски, но е непрекъснато възпрепятствана от авторката му, която наново и наново го разширява и разгръща в рамките на половин година. Пред Фрик се отваря нова и нова работа да превежда дописаните части, тъй като от август до януари Юрсенар прави общо десет редакции (Howard 2018, pp. 224 – 225). Така от десетината страници на френски през 1956 г. излиза внушително по-обемният текст на английски “Humanism in Thomas Mann” (Yourcenar 1956)². Включени са размишления върху повече творби от Ман, разширена е частта върху „Вълшебната планина“, има самостоятелен анализ върху „Йосиф и неговите братя“, по-силен е акцентът върху алхимията и болестта. Промяната не е само по отношение на разгръщане на аналитичната част, но включва и концептуална преработка. В английската версия Юрсенар вече ясно е очертала разграничението между *традиционния хуманизъм* на здравето, порядъка и умереността срещу *хуманизма на бъдещето*, който познава силите на демоничното и хаоса. Новият тип хуманизъм през хаоса е споделен хоризонт в творчеството на Юрсенар и Ман.

Последната преработка на есето има разширеното заглавие “Humanisme et hermétisme chez Thomas Mann” (Yourcenar 1962). По същество, текстът съвпада с английската версия. Критиката често преувеличава различията, защото сравнява само двете френски версии, без да обръща внимание на превода от 1956. Новото в този последен вариант е по същество в добавянето на два абзаца, но точно в тях се появява концепцията за „творение в черно“, която липсва в по-ранните варианти. Модерният хуманизъм, минал през бездната, е обвързан с идеята за *творение в черно* като път за алхимична трансмутация на отчуждението и разрухата. Така става видимо, че историята на есето показва стъпки към зараждането на „Творение в черно“ – роман, мислен като отговор към Томас Ман, най-вече на „Вълшебната планина“ и „Доктор Фаустус“.

3. Препрочитайки Ман

Изследвайки творчеството на Томас Ман, Юрсенар открива идеи, които дълбоко резонират с нейните собствени разсъждения за природата на изкуството и художествената творба. Тя сравнява страстта от препрочитането на книги със страстта от слушането на едно и също музикално парче и сама споменава, че обича да се завръща към Томас Ман наред с автори като Харди, Конрад, Ибсен, Толстой, Чехов и Улф (Savigneau 1993, p. 347). Особено често френската писателка препрочита и преосмисля късния роман на Томас Ман, „Избраникът“ (1951) – история, която стилизира средновековна Европа и е посветена на папа Григорий V, заченат от кръвосмешение между брат и сестра; разкъсан между религиозните догми и личния опит. За Юрсенар този роман повдига в изчистен вид гориво-сладкия въпрос: какво е *tagnum opus*, какво представлява голямата творба на изкуството, какво е родството между

просветения и прокълнатия. „Избраникът“ е четивото, което стои пред нея и през 80-те, когато работи върху фундаменталното си есе „Времето – този велик ваятел“ (Savigneau 1993, p. 415).

Страстта на Юрсенар към творчеството на Томас Ман остава устойчива във времето. Така че не е чудно, че книжарят и издател Мартин Флинкер се обръща към нея с молба да се включи в сборника, посветен на Томас Ман. Сборникът „Hommage de la France à Thomas Mann“ излиза в Париж с обем 177 страници, а подборът от включените автори е впечатляващ – Морис Бланшо, Франсоа Мориак, Йозеф Брайтбах, Андре Моруа, Пиер Булез, Жюл Ромен и Жан Кокто³. Текстът „Хуманизмът на Томас Ман“ от Юрсенар е въвеждащ за целия сборник сред написаното от тази плеяда творци (Yoursenar 1955a). Той, заслужено, е поместен като най-представителен веднага след думите на издателя Флинкер. Есето е невероятен подстъп към творчество на Ман, фин и верен към детайлите в почерка му; ерудиран и прозорлив във възможността да покаже автотекстуалните връзки между романите му; смел и дързък при опита си да изрече как това творчество мисли съвременieto, но също и какво послание отправя към вечността.

Юрсенар е можела да се включи в изданието на Флинкер само с подпис, мъдра мисъл или пък пожелание, както правят мнозина от другите писатели. Тя обаче подхожда не просто сериозно към задачата, а потъва в нея за дълго време. За да покаже отношението си към Томас Ман и към цялостното му творчество, тя трябва да свърши много работа: налага ѝ се да обмисли и обсъди отношението между *твореца* и неговата *голяма творба*. В писмо до американската писателка Натали Барни тя споделя: „Този текст трябваше да бъде само няколко реда, но в крайна сметка, ме повлече през четиридесет и пет печатни страници в толкова заплетени теми като изкуство и живот, еротика, хуманизъм, окултизъм“⁴. Работата върху есето върху Ман налага да препрочита всичко от кора до кора, да открие неговата многопластовост, различния акцент и изменения поглед, които идват след първия прочит. Като изкусен читател и проникателен критик, Юрсенар добре знае, че естетическият прочит на литературата творба е в повторението. Именно това се оказва основният носещ метод към романите на Ман за нея. В самото начало на есето си Юрсенар посочва: „При петия прочит подобни произведения ни вълнуват по причини, съвсем различни и дори противоположни на онези, които са ни накарали да ги обикнем от първо четене“ (Yoursenar 1986, p. 213). Писателката говори от опит, настояването ѝ да вникне в творчеството на немския „съвременен класик“, я води към трети, четвърти, пети прочит. Други пластове от почерка му излизат наяве, препрочитането отваря нови въпроси и постепенно води към областта на херметизма и алхимичните превращения, мислени не тематично, а философски и с оглед формата на романа.

Сигурни сме, че есето на Юрсенар стига до Томас Ман. За това свидетелства писмото на Ман до Флинкер от 14 юни 1955 (няколко дни след 80-ия рожден ден на 6 юни), в което той щедро благодари на издателя. Същевременно немският писател бърза да се дистанцира от анализа на Жорж Дюамел, според когото Ман твърдял, че в съвременността няма големи френски романисти. В писмото на Ман до Флинкер рожденикът коментира конкретно само текста на Дюамел, и то в критичния ключ на несъгласие. Към всички останали изпраща всеобща благодарност: „От телеграмата, която незабавно Ви изпратих след получаването на книгата *“Hommage de la France à T. M.”*, вече сте разбрали радостта, която ми създаде още на пръв поглед, при първото прелистване, този изключителен подарък. Оттогава прочетох още доста неща, мисля дори, че прочетох *всичко*, и задоволството ми от това ценно признание – да внимаваме в израза! – не е надминато от всички други, които ми бяха оказали и се изсипаха зашеметяващи през тези дни“ (Mann 1989, р. 326). В благодарственото писмо текстът на Юрсенар не е споменат директно, така че може само да гадаем за реакцията на юбиларя към него. Все пак става дума, че освен кратките пожелания томът съдържа „и то колко щедро? – чрез цели художествено разработени есета своите благопожелания за късния ми житейски празник – всичко това за мен е събитие, което ме вълнува дълбоко, дори ме покъртва“ (Mann 1989, р. 326). Едно от тези обемни есета е това на Юрсенар. Томас Ман не успява да ѝ пише лично. Скорошната му смърт му отнема тази възможност. Ман умира в Цюрих на 12 август 1955 само два месеца след писмото до Флинкер.

В това, което Ман изразява благодарствената реторика („*прочетох всичко*“), и в това, което разкрива само пред своя скъп приятел Херман Хесе, има определено разминаване. Отново в епистоларна форма Ман споделя на Хесе, че се възхищава пред неговата сериозна съсредоточеност, докато самият той е изпаднал в тържествена еуфория; оплаква се, че е уморен и има нужда от тишина, а олеията около честванията, изглежда, го е изтощила. Ман подчертава, че напоследък не му остава време за четене поради пътуванията в Любек и Швейцария по повод рождения му ден – същата тази фатална 80-годишнина – и пътуване до Германия за юбилей на Шилер: „Пристигна и един сборник *“Hommage de la France à T. M.”* с благопожелания и статии от множество френски писатели и държавници. Намирам всичко това за *charmant*, макар все още да не съм го прочел и сигурно още дълго няма да имам тази възможност“ (Mann 1989, р. 325). В писмото до Хесе Ман е далеч по-откровен – така вмес-то „прочетох всичко“ писателят заявява, че все още не го е прочел.

Остава неясно дали Т. Ман е прочел текста на Юрсенар, или умората след пътуванията и последвалата болест са възпрепятствали въобще възможността да потъне в погледа на Юрсенар от „Хуманизмът на Томас Ман“. Смъртта не дава възможност на Ман да изпрати благодарствено писмо до френската ав-

торка, така както само той може. Така кореспонденция между Ман и Юрсенар прекъсва точно когато е започнала да набира скорост.

4. Епистоларната история на Ман и Юрсенар

Епистоларната история между Ман и Юрсенар е кратка – фактологично става дума за две писма, едното от Ман до Юрсенар от 15 февруари 1955 г., а второто е отговорът на Юрсенар от 7 май 1955 г. Две писма, които обаче про-извеждат голям разказ.

В началото на 1955 г. Маргьорит и Грейс са в селската къща във Файенс, Прованс, където Юрсенар търси усамотение, за да напише своите размишления върху хуманизма на немския съвременен класик, когато на 28 февруари пристига писмо от самия Томас Ман. Настъпва истинска еуфория. Фрик със своя немски от гимназията влиза в ролята на преводачка на писмото от немски на френски. Тя коментира, че този знак на признателност е прекрасен, още повече че той пристига, преди Ман да узнае и прочете размишленията на Юрсенар върху неговото творчество (Howard 2018, pp. 215 – 216). Белгийският класически филолог Мари Делкур гостува на двойката и на него се възлага задачата да направи превод върху трудните места от писмото. Юрсенар и Фрик са толкова въодушевени, че правят множество фотокопия не само на писмото, но и на плика. Заръката на Юрсенар е оригиналът да се предаде на Харвардската библиотека, където се пази и от днес (Yourcenar 1955b). С огромното възлнение получателката извинява забавянето с три месеца на своя отговор към Ман.

Всички гости на къщата във Файенс са запознати с писмото. В него Томас Ман хвали „Мемоарите на Адриан“ като великолепен роман, доставил му неизразимо удоволствие, но смята за глупци всички, които виждат в него единствената творба на Юрсенар. Достатъчно според него е да познава пиесата ѝ „Електра, или свалянето на маските“, за да се убеди в противното. Според Ман, който има силите да напише подобен роман като „Мемоарите на Адриан“, от него може да се очакват още знаменити творби. Няколко месеца по-рано Юрсенар е изпратила до Ман надписано копие от своята пиеса „Електра“. Г. Дисбах, братовчед и гост на къщата, признава, че слага себе си в категорията на тези глупаци, доколкото смята „Мемоарите“ за по-велика книга от драмата за Електра (Savigneau 1993, p. 238). Ман започва писмото си на френски с обръщението „Chère Madame“ и поставя акцент върху уелото използване на античността в „Електра, или свалянето на маските“, както и върху страстната борба между дъщеря и майка (Melvin 2018). По-важното е, че Ман продължава да навакса с творчеството на Юрсенар и вижда в нея едно от знаковите имена на съвременността им.

5. Ман, омагьосан от „Мемоарите на Адриан“

Година и половина преди смъртта си Ман пише до своя приятел Карл Керени⁵, че е възхитен от „Мемоарите на Адриан“: „В момента (със закъснение) съм

под влиянието на „Мемоарите на Адриан“ от Маргьорит Юрсенар – поетична творба, пълна с ерудиция, която ме омагьоса така, както никое друго произведение от много време насам“ (Savigneau 1993, p. 218). Това със закъснение е дос-та пресилено, доколкото немският превод на романа е от 1953, а писмото е от 9.01.1954. То трябва да се чете в духа на целия му приповдигнат тон. С подобен патос са и писмата му до немския преводач на „Мемоарите...“, Фриц Яфе, който Ман хвали за отличния превод, а Юрсенар е наречена „необикновена жена“. Възхитата на Ман от романа се усеща и в писмо му до Клер Гол, която е запита-на от него дали познава тази прекрасна книга, а в дневника си на 12 декември 1953 той отбелязва, че е зашеметен като младеж от красотата на романа (Mann 1953, p. 152)⁶. По това време планира да напише отзив върху романа за импера-тора, но впоследствие се отказва. Авторът на „Вълшебната планина“ и „Доктор Фаустус“ е омагьосан от „Мемоарите на Адриан“ – признание, с което малцина съвременници на Т. Ман могат да се похвалят.

Струва си тук да се направи една скоба и да се отбележи, че същият Карл Керени се позовава на Томас Ман във въведението към влиятелната си книга „Науката на митологията“, издадена в съавторство с Юнг, за да обясни връз-ката на архаичното с модерното мислене:

Митологията, подобно на отсечената глава на Орфей, продължава да пее дори след смъртта си, дори отдалеч. (...) Томас Ман в есето си върху Фройд с основа-ние говори за „живот като цитат“ при хората от „митологичните времена“ (...). Архаичният човек, казва той, преди да извърши нещо, отстъпва крачка назад подобно на тореадор, който се засилва, за да нанесе смъртоносен удар (Kerényi; Jung 1969, pp. 5 – 6).

Керени извежда това, че според Ман *крачката назад* е важният консер-вативен ход, на който ни учи митологията. Това е лекото отстъпване назад, в примерите на миналото, за да бъдат поставени проблемите на настоящето с необходимото критическо отстояние. Упованието в архаичните структурите, в повторението на минали времена трябва да се мисли като ход непосредстве-но преди нанасянето на „смъртоносния удар“. Това е метафора, която трябва да стои пред нас, когато се опитваме да си представим какъв е този нов тип хуманизъм след края на Втората световна война. Песента на Орфей не прес-тава да звучи дори когато главата му е вече паднала, след разкъсването. По подобен начин Т. Ман и М. Юрсенар познават радикалното прекъсване на европейската култура, но нейното наследство продължава да бъде носено от новия тип хуманизъм. Хуманизъм, който е едновременно консервативен и ре-волюционен, съхраняващ и радикално мислещ напред, „доколкото не остава да пропадне нищичко от хилядолетно натрупаните богатства“, но движен от творци, които са „опасни рушители в процеса на непрестанно преосмисляне на човешката мисъл и поведение“ (Yourcenar 1986, p. 244). Това е хуманизъм на ръба на бездната.

6. Фройд и бъдещето

За да разграничи стария хуманизъм, основа на вярата в усъвършенстването на човека чрез науки и изкуства, от новия тип хуманизъм, Юрсенар насочва към есето на Томас Ман „Фройд и бъдещето“. Това е мястото, където Ман вижда в лицето на Фройд идеята за „хуманизъм на бъдещето“, който е отворен за несъзнаваното, болестта, инфантилната природа у човека и не се страхува да ги изследва. Юрсенар не пропуска да снижи влиянието на Фройд и дори да изведе Юнг като по-водеща фигура за Т. Ман, но все пак посочва категорично: „...Фройд, от когото Ман се възхищава толкова много, че съзира в негово лице първооснователя на един „хуманизъм на бъдещето, който ще знае за човека такива тайни, каквито старият хуманизъм не знаеше“ (Yoursenar 1986, pp. 242 – 243). И макар в речника на Юрсенар хуманизмът на бъдещето да е свързан с *хаоса, бездната, творението в черно, разделянето и разлагането на материята*, а в стила на Т. Ман той да препраща към познаване на *болестта, демонизма, двусмислието*, то и двамата романисти не могат да пропуснат, че за да мислят границите на човешкото през XX век трябва да отворят кутията на несъзнаваното и Фройдовата работа със сънищата, митологичното или инфантилното възвръщане към едно примитивно време; *откриването на нещо старо в нещо ново*.

Струва си да се спрем на още един детайл от есето на Ман „Фройд и бъдещето“ отвъд биографичните детайли и иронията: както Юрсенар работи върху Ман по повод 80-годишнината му, така и Ман изнася тази лекция по повод 80-годишнината на Фройд във Виена, но последният е вече много болен и не присъства. Става дума за приведената по-горе мисъл от Карл Керени, изведена от Томас Ман, за отстъпването крачка назад на тореадора и живота като цитат и повторение. Всъщност този момент е централната идея на есето. Т. Ман въвежда работата на Фройд върху тъмната страна на човека, мрачния свят на волята с нейните предшественици Шопенхауер, Ницше, Киркегор, за да разгледа отношението на *мита и повторението*, на *типичното и индивидуалното*, на *отколешиното и съвременното*. Томас Ман извежда *митичното/инфантилно идентифициране* с образите на миналото или детството, които индивидът повтаря и възпроизвежда като формули и схеми⁷. Животът-цитат е буквално повторението на един отминал живот: Клеопатра цитира и повтаря Хатор-Изида; Цезар поваря Александър; Наполеон – Карл Велики. Това дава основание на Ман през Фройд да прозре диалектиката на типичното и индивидуалното: „знанието за схемата, във и според която привидно напълно индивидуалното живее, смятайки се в наивното си самооблъщение, че е единствено и първо досега в живота, без да подозира до каква степен животът му е формула и повторение, ходене по дълбоко утъпкани следи“ (Mann 1978, p. 400). За твореца остава иронията да мине отвъд този наивен поглед и да разчете палимпсестите на личността. Този възглед за повторението и диалектиката

на съвременното-и-архаичното, за повторението-и-новото; за типичното-и-индивидуалното може да се види като още една споделена територия между романите на Т. Ман и М. Юрсенар. Идеята за въображаемата идентификация и преоткриването на въображаемите инкарнации на миналото при Юрсенар (така както Адриан и Антиной откриват себе си в Ахил и Патроклъ) се сближава до идеята за живота-като-цитат.

БЕЛЕЖКИ

1. Оригинално в есето алхимичният термин „творение в черно“ е даден не на латински (opus nigredo), а на френски като „*œuvre au noir*“, което буквално повтаря заглавието на романа за Зенон „*L'Œuvre au noir*“. Отвъд заглавието водещата идея върху процеса на разпад, гниене и преобразуване е събирателен топос между „Творение в черно“ и размишленията на Юрсенар върху Томас Ман.
2. Френската версия е подписана с Fayence, Var, 1955, докато английската – с Mount Desert Island, 1956, което бележи местата на работа.
3. За рецепцията на този сборник в светлината на изследванията върху Ман виж статията (Hatfield 1956, pp. 399 – 400).
4. Писмото на Юрсенар е цитирана по: (Howard 2018, p. 264).
5. Карл Керени е унгарски класически филолог и изследовател на гръцката митология, с когото Ман поддържа активна преписка повече от двамадесет години между 1934 и 1955 г.
6. Повече около този епизод виж (Wagner 2010, pp. 212 – 213). Дневниците и писмата на Ман са цитирани през тази статия.
7. Работата на Фройд с *повторението* на предишни схеми и *отрицанието* е много по-мощна, тя може да се изследва през динамиката на понятие за обезпокоително странното (unheimlich), в което познатото/непознатото; старото/новото; вътрешното/външното са процес на (не)разпознаване и обратимост. Повече виж (Spassova 2022).

ЛИТЕРАТУРА

- АДОРНО, Т. В., 2003. Културна критика и общество, прев. Мария Иванчева. *Литературен вестник*, кн. 20, ст. 2 – 5.
- МАН, Т., 1978. Фройд и бъдещето (1936). *Литературна есеистика*, ред. Исак Паси, прев. Страшимир Джамджиев, кн. 2, ст. 386 – 407. София: Наука изкуство.
- МАН, Т., 1989. *Писма*, прев. Донка Илинова. Vol. 2. II vols. Варна: Георги Бакалов.
- ЮРСЕНАР, М., 1986. Хуманизъм и херметизъм у Томас Ман. *Пламъци*, ред. Албена Стамболова, прев. Мария Георгиева, ст. 213 – 245. София: Народна култура.

REFERENCES

- ADORNO, T. V., 2003. Kulturna kritika i obshtestvo, trans. Mariya Ivancheva. *Literaturen vestnik*, no. 20, pp. 2 – 5 [in Bulgarian].
- HATFIELD, H., 1956. Recent Studies of Thomas Mann. *The Modern Language Review* vol. 51, no. 3, p. 390. <https://doi.org/10.2307/3718391>.
- HOWARD, J. E., 2018. *We Met in Paris: Grace Frick and Her Life with Marguerite Yourcenar*. Columbia: University of Missouri. ISBN 978-0-8262-2210-7
- JUERS, E., 2011. *House of Exile: The Lives and Times of Heinrich Mann and Nelly Kroeger-Mann*. New York: Farrar, Straus and Giroux. ISBN 0374173168
- KERÉNYI, K. and C. G. JUNG, 1969. *Essays on a Science of Mythology: The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis*. Bollingen Series 22. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0-415-26742-7
- MANN, K., 1949. Europe's Search for a New Credo. *Tomorrow* vol. 10, no. 8, pp. 5 – 11.
- MANN, T., 1953. *Tagebücher: 1953 – 1955*. Edited by Inge Jens. Frankfurt am Main: Fischer. ISBN 978-3-596-16069-3
- MANN, T., 1978. Froyd i badeshteto. *Literaturna eseistika*, ed. Isak Pasi, trans. Strashimir Dzhamdzhiev, no. 2, pp. 386 – 407. Sofia: Nauka i izkustvo [in Bulgarian].
- MELVIN, C. Jr., 2018. Thomas Mann and Marguerite Yourcenar Letters of 1955 Collection | Mortimer Rare Book Collection. MRBC-MS-00297. 2018. <https://findingaids.smith.edu/repositories/3/resources/1371>.
- SAVIGNEAU, J., 1993. *Marguerite Yourcenar: Inventing a Life*. Trans. Joan E. Howard. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 9780226735443
- SPASSOVA, K., 2022. Freud and Jentsch Read Hoffmann's Uncanny Automata. *Bulgarski Ezik i Literatura – Bulgarian Language and Literature*, vol. 64, no. 6, pp. 575 – 84.
- WAGNER, W., 2010. Marguerite Yourcenar Dans Les Pays Germanophones. *La Réception Critique de l'œuvre de Marguerite Yourcenar: Actes Du Colloque International de Clermont-Ferrand (22 – 24 Septembre 2007)*, edited by R. Poignault and Elena Real, pp. 189 – 215. Clermont-Ferrand: SIEY.
- YOURCENAR, M., 1955a. Humanisme de Thomas Mann. *Hommage de La France à Thomas Mann. À l'occasion de Son Quatre-Vingtième Anniversaire*, edited by Martin Flinker, pp. 23 – 34. Paris: Flinker.
- YOURCENAR, M., 1955b. Marguerite Yourcenar Additional Papers. *Item: Mann, Thomas, 1875 – 1955. Letter to Marguerite Yourcenar, Transcript Translation in English, 1955*. Box 82: 3187 (990063998640203900).

- YOURCENAR, M., 1956. Humanism in Thomas Mann, trans. Grace Frick. *Partisan Review* vol. 23, no. 2, pp. 153 – 70.
- YOURCENAR, M., 1962. Humanisme et hermétisme chez Thomas Mann. *Sous bénéfice d'inventaire*. Paris: Gallimard.
- YOURCENAR, M. 1986. Humanizam i hermetizam u Tomas Man. w, ed. Albena Stambolova, trans. Mariya Georgieva, pp. 213 – 45. Sofia: Narodna kultura [in Bulgarian].
- YOURCENAR, M., 1991. Humanisme et hermétisme chez Thomas Mann. *Sous bénéfice d'inventaire, dans Essais et Mémoires*, pp. 165 – 94. Paris: Gallimard.

L'HUMANISME QUI PASSE PAR L'ABÎME: THOMAS MANN AND MARGUERITE YOURCENAR

Abstract. In her essay, “Humanism and Hermeticism in Thomas Mann” (1955–1962), Marguerite Yourcenar offers a nuanced examination of Thomas Mann's oeuvre as a conduit for probing the transmutations of a contemporary humanism, which has weathered an intense existential conundrum exemplified by the concept of *l'humanisme qui passe par l'abîme* or humanism that has “passed through the abyss.” Delving into Yourcenar's reflective discourse and subsequent novel, “The Abyss” (1968), uncovers a deep-seated interrelation between Yourcenar and Mann, as both authors navigate the reformation of European heritage against a tumultuous backdrop of crisis and upheaval. This discourse underscores a transition toward a more traditional novelistic form and a disavowal of radical experimentalism, which are deemed pivotal in the re-envisioning of a modern humanism that acknowledges decay and the presence of the demonic drive. This reconceptualization suggests a new type of *modern humanism*, one that both acknowledges and overcomes the antihumanistic tendencies of the era.

Keywords: modern humanism; Thomas Mann; Marguerite Yourcenar; Sigmund Freud; epistola; classic forms; opus nigredo

✉ **Francheska Zemyarska, Assist. Prof.**

WoS Researcher ID: HTL-5934-2023

ORCID iD:0009-0004-5893-3935

Faculty of Slavic Studies

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: fr_zemyarska@slav.uni-sofia.bg